

5658

Angermanland

Överlännäs sn

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Hiller, Sven. 1932.

Nödfröden (rönnskav, luskav)

se frigel. 19.

10 bl. 4:

5658

Rönnskär
Rönnskär

Barken av römarna
 togs medan den ännu släppte veden,
llæfta ven; llæpa, llæfta, pret. part. llæft,
 Först rev man av barken, rev ta; riva,
 pret. rev, pret. part. riva, och lurade ihop
 den som en garnhärva, lura, pret. lura,
 pret. part. lura; gånhärva, b. s. gånhärva f.
 Denna sammankölls på mitten av en bark-
 remsa, som snoddes omkring och hindrade den
 till en ätta formade långa barkremsa att
 vickla ut sig. Varje sådan härva av bark
 kallades en bunt, bunt, b. s. büntn, b. pl.
büntor, b. pl. bünta m.

De färdiga buntarna kängdes upp

på bristor eller vad helst, som lämpade sig och fick torka över sommaren.

Under vintern köides buntarna hem. När de skulle användas, kokades de hela, som de voro, eller sönderhuggna, om de voro för stora, i en murgryta, mür-gryta, b. s. mür-gryta, ob. pl. mür-grytar f.

Idenna fingo de koka ut ungefär en timma. Man fick smaka på lagen, smäka på lagen; pret. smäka, pret. part smäka, för att känna efter, hur stark den var.

Rönlagen tappades sedan ur grytan i ett särskilt kärl, en så, sa, b. s. san, ob. pl. sär, b. pl. sän m., eller ett kar, kar, b. s. kära, ob. pl. kar, b. pl. kära n. I detta fick lagen stå minst ett par dygn, innan man använde den. Den jäste själv, jesta

forv; jäsa, pret. jästa, pret. part. yäst,
 varför ingen jäst behödes tillsättas.

Den färdiga lagen blandades
 i kreaturens drickesvattnen. Rönulagen var
 närande och gjorde dessutom, att kreaturen
 blevo finhåriga

Skades barken, bärson,
ob. form bärz m. ^{mindre} än den ovan omtalade tiden
 av en timma, skarvde de upp den och gävo
 åt kreaturen, skov dem öps n. o kräka at n.
 En vanlig täljkniv, törjkniv, b. s.

törjknivon; ob. pl. -knivor, b. pl. -kniva m.,
 användes vid skavningen.

Rönuskavet, rönskäva, ob. form.
rönskäv n., kunde även tillgripas till
 utspädning av det vanliga fodret, utan att
 det ovan beskrivna tillvägagångssättet

behöfde användas. Man gjorde istället
 så, att timmerkörarna på sista lasset,
sistläsa, ob. s. sistläs n., togo med några
 klabbar, kräbor, b. pl. kräba, ob. s. kräb,
 b. s. kräbon m., av rönn, rönkräb m. Dessa
 togs in, frusna som de voro, och tinades
 upp, varefter barken skavdes av, skavs
ta; skäva, pret. skov, pret. part. skäva.
 Rönn har ingen eller obetydlig rut (rut,
 b. form rutn m. = den yttre, sårbandet omgivande
 korkartade ^{del} barken), varför så gott som hela
 den trädets omgivande barken kunde användas.
 Det var kvistarna och de övre, smalare delar-
 na av stammen, som användes. Det var
 tullarna, tüla, ob. pl. tülor, b. s. tüln,
 ob. s. tül m. (= den övre delen, toppen av ett träd),
 och kvistarna, kvistn koll.; b. s. kvistn, ob. s.

¹ d. v. s. bark i vanlig mening = rut + bark

kvist, b. pl. kvista, ob. pl. kvistar m., man
tog:

Man brukade även klyva sönder,
kviva op; kviva, pret. kväv, pret. part. kväva,
rönklubbarna i skogen, skogsn, till vedträn,
véträn, b. pl. véträa, ob. s., b. s. véträ n. Dessa bundas
i buntar, av vilka timmerköraren tog hem några
för varje dag, ban 2 sm i buntar o tog hem 2 sm
lita för va dag; bin, pret. ban, pret. part. bina.

Även barken av asp användes,
och den tillreddes på samma sätt som
rönubarken, vad beträffar de två sista till-
vägagångsätten.

Lurskarv, Lürskäv

Den yttre barken, bärkon,
 ob. f. bark m., av aspen revs av, revs ta, riva,
 pret. rev, pret. part. riva, i lämpliga längder. De
 avrunda barkstyckena ^{*}lurades sedan ihop,
lura, pret. lura, pret. part. lura chör, i rullar,
lurar, lurar, b. pl. lura; ob. s. lur, b. s. lur m.
 Tändarna på dessa stoppades mossor. Barken
 revs av, medan den ännu löpte.

De med mossor igenstoppade lurarna
 travades upp i skogen, och fingo ligga tills
 vintern, då de hördes hem. I mossan i tändarna
 på lurarna hade gjort, att dessa svurnat under
 sommaren, varför barken vid användandet
 hemma vid gården var lika mjuk, som då
 den togs av trädet.

De hemförda lurarna bearbetades
 på följande sätt. Sedan de tinat upp, tog man

en kniv och skavde av, skor op; skäva,
 pret. skor, pret. part. skäva, det som var grönt
 på barkstyckenas innersidor i små bitar, som
 sedan utan ^{vidare} bearbetning sk gavs åt kreaturen,
steldas op at kräka; stela, pret. stelda,
 pret. part. stelt.

De grövre partierna av barken,
 som det fanns en del rut (rut, b. s. ruten m. =
 = det yttre korkartade lagret, som omger den inre
 finare, saorika bärkon) på, smäva
rut no nan smäka, torhade man i en
basta, bästa, b. s. bästa; ob. pl. bästar,
 b. pl. bästom f. varefter de hakades sönder med
 en skarp skyffel, fjfl, b. s. fjfla, ob. pl.
fjflor, b. pl. fjflom f., eller annat lämpligt
 redskap.

De sönderhakade barkstyckena
 östes i säckar och fördes till kvarnen, kväna

ob. s. kvän, b. pl. kvänon, ob. pl. kvänor f.
 och maldes, mådes, mäta, pret. mör,
pret. part. mörre. Mjölet blev grått eller
 gråbrunt till färgen.

Detta mjöl användes på
 det sättet, att man slammade upp det i
 vattnet i vattenkaret, vätastömkä,
ob. s. vätastömkä n., ur vilket hästarna
 drucko. Hästarna blevo av detta vatten fetta
 och finhåriga, finhåre. I vattanstumlet
 måste man gång efter annan fylla på mera
 mjöl.

En del av mjölet sjönk dock till
 till botten, där det bildade en grötaktig massa.
 Denna massa ötes upp och blandades samman
 med hackad kalm och något råg- eller
 havremjöl och gavs åt kreaturen, kräka, (korna).

Meddelare

Mattias Lundholm, född i Billtjärnarna i Överlänna
su. den 8 sept. 1850. Lundholms forfar var
ryss och lär enligt andra utsago ha inkommit
i Sverige under finska kriget. Lundholm
sjölv har därför vanligen kallats "Lillryssen".
Han har varit pärd som en skicklig tjär-
brännare, ett yrke som han började med
redan vid tolv års ålder. Under en lång
följd av år brukade han ett torp i Grytmyr-
höjden i nordvästra delen av Överlänna su.
I denna del av socknen, det så kallade
"Fjället", fjäl_a, fanns ej annan möjlighet
till förtjänst under somrarna i äldre tider
än Tjärbränning. När trämassefabriken i
Björhå bruk byggdes, flyttade Lundholm
ned till bruket, där han tog anställning som

arbetare vid fabriken. På äldre dagar slog sig Lundholm ned i Lökom, där han varit mycket anlitad vid förberedande och lagning av laggykär.

Någon ordnat skolgång har Lundholm aldrig kommit i åtnjutande av. Läsa inantill fick han lära sig av modern och räkna och skriva lärde han sig helt på egen hand, sedan han blivit fullvuxen. Den oclarydliga skolgång, som fanns under hans uppväxttid, var knuten till bygderna vid älven, och efter den tidens förhållanden givetvis oätkomlig för den som bodde uppe i 'Fjället'.

Under sin ungdomstid tog Lundholm ofta tjänst hos bönderna framme på bygden, och det är till dessa år, som ovan meddelade besedning av lurskar, rönskar och aspskar är att föra. [Upp-teckningen gjord sommaren 1932 av Sven Hiller